

Etiken i rätten och litteraturen. Tillbakablick och framåtblick

IAN WARD

Det är nu ett kvarts sekel sedan framträdandet av den senaste rätt-och-litteratur-rörelsen. Det förefaller vara ett passande tillfälle att stanna upp och göra en inventering, att granska utvecklingen av studier av rätt och litteratur hittills och att skissera möjliga utvecklingar i den närmaste framtiden. Om det finns någon intellektuell rörelse som borde ha en medvetenhet om relationen mellan det förflutna, samtiden och framtiden – början, mitten och slutet – borde det vara en rörelse som studiet av rätt och litteratur. Om det kan göras någon omedelbar slutsats från det senaste kvartsseket är det att studiet av rätt och litteratur har gjort mer för frilägga de djupt liggande etiska betydelseerna i rätt och rättvisa än något annat interdisciplinärt bidrag till det akademiska studiet av juridik.

1. Historien hittills

Rätt-och-litteratur-rörelsen har ett intellektuellt stamträd som på flera sätt går tillbaka århundraden. Klassiska texter som Platons *Staten*, Sofokles *Antigone* och sankt Pauls evangelier genomkorsas av såväl juridiska som etiska förbud och dilemman. Och under de mellanliggande två årtusendena har antalet avhandlingar och texter, dikter och pjäser som tar upp rättsliga företeelser från ett medvetet litterärt och interdisciplinärt perspektiv vuxit och blivit oräkneliga: från More, Shakespeare och Milton, till Scott, Schiller och Shelley. Det finns ingenting anmärkningsvärt nytt med studiet av rätt och litteratur.

På samma gång kan det senaste framträdandet av en samtida rätt-och-litteratur-rörelse i allmänhet spåras tillbaka till publiceringen av James Boyd Whites *The Legal*

Imagination från 1973 (White 1973). Whites mycket inflytelserika bok skrevs med två tydliga målsättningar: att utbilda och åter skapa en etisk dimension i juridiken. I centrum fanns tanken att rättens natur bättre kunde förstås genom läsning av litterära verk än av bara juridiska texter. Det sätt på vilket vi läser saker, som White helt riktigt föreslog, är avgörande för vår förståelse av dem. På detta sätt kan de två ofta diskuterade angreppssätten till rätt och litteratur – rätt-i-litteraturen och rätt-som-litteratur – ses som intimt förbundna. Detta fokus på läsandets natur är ännu mer framträdande i Whites senare arbete *Justice as Translation* (White 1990).

På samma gång rymde Whites antagande dessutom en mycket tydlig etisk laddning: den omständighet att läsning är ett gemensamt företag, en fråga om engagemang mellan publik och texter, gör det också till en

etisk sysselsättning. Att läsa är ett »till sin natur socialt« företag, en »gemensam process«. Varje form av skrift:

[...] är avsedd att undervisa läsaren om hur han ska läsa sig till att bli en medlem av den publik som texten bestämmer – till att bli en som förstår varje tonskiftning, som delar de iakttagelser och omdömen som texten inbjuder honom att göra, och som upplever de känslor som passar omständigheterna (White 1982s. 430-431).

I *Justice as Translation* drar White slutsatsen att »i denna mening kan rätten lära oss alla hur vi ska leva i en värld där vår kultur är sin egen grund, skapad av sig själv, som ett språk eller ett mänskligt liv är skapat utifrån sina begynnelse.« Dessutom leder det

[...] kritiska studiet av domstolsutslag till ett erkännande av det tillfälliga sammanförandet av språket och självet, och även av samhället – för vi skapas av det språk som vi använder – och bortom det till en känsla för den konst genom vilket livet på dessa villkor är möjligt (White 1990, s. 217-218).

Den etiska betydelsen har kommit att framstå som en av nyckelstrategierna för studiet av rätt och litteratur, något som Richard Weisberg har betonat. Enligt Weisberg »måste vi undervisa och tänka omkring dessa texter därför att, här och nu, de utgör det bästa mediet för att instruera oss själva och våra studenter om vad vi gör.« Han fortsätter: »vi behöver denna kunskap för att öva och tillämpa och (viktigare, åtminstone för mig) för att förstå vilka våra förutfattade meningar är och vad vi gör« (Weisberg 1988b, s 72). »Romaner om rätt«, hävdar han, »är vägen till förståelse av människor« (Weisberg 1988a, s. 121). Denna tanke kommer till uttryck i ett starkt och tvingande påstående i Weisbergs

Poethics: And Other Strategies of Law and Literature från 1992. »Po-etik«, föreslår han, »strävar efter att revitalisera den etiska dimensionen i rätten genom att uppmärksamma juridisk kommunikation och den utsatta situationen för de som är 'annorlunda'« (Weisberg 1992, s. 46).

De anspråk som görs av White och Weisberg är sålunda djärva: litteratur tillför juridiken en nödvändig förståelse för det mänskliga och för det slags etiska frågor som de dominerande riktningarna av rättspositivism och rättsrealism har försökt förneka de senaste två århundradena. Det har naturligtvis funnits kritiker, och Richard Posner, kanske mest omtalat, har hävdad att anspråken är överdrivna. Enligt Posner undervisar litterära texter oss om litteratur. Juridiska texter lär oss om lagen (se Posner 1988). Från det motsatta hållet på den intellektuella kanten har en mer radikalt orienterad politisk kritiker som Robin West varnat för att för mycket studium av litteratur kan vara mentalt försvagande (West 1993). Den politiska innebörden, och i synnerhet rättens politiska orättfärdighet och orättvisa, nödvändiggör politiska snarare än enbart litterära strategier. Det finns en viss sanning i detta påstående. Men det finns inget särskilt skäl varför litterära strategier inte skulle tillföra något till politiska strategier.

De mest intressanta senare utvecklingarna inom studiet av rätt och litteratur är helt säkert de som trycker på de etiska insikter som litteraturen för till juridiken; och det samma gäller, som vi strax ska se, för de framtida utvecklingar som vi kan känna oss tillräckligt säkra att förutspå. De öppet post-moderna och dekonstruktiva formerna av rätt och litteratur som nyligen har kommit till uttryck i Costas Douzinas och Peter Goo-

drichs skrifter framstår som tvingande exempel på detta angreppssätt. I sin *The End of Human Rights* (2000) använder sig Douzinas av litterära strategier för att förstärka det postmoderna projektet mot den allmänna »tröttheten på analytiskt sunt förnuft och dess tömning av politiska visioner och moraliska mål« (Douzinas 2000, s. 4). På ett liknande sätt har Peter Goodrich nyligen gjort gällande att »skrivhandlingen skapar en gemenskap och uttrycker ett hopp om och en tro på läsaren, publiken och domaren«. Det är framför allt en »intim« övning, en övning som inbjuder till engagemang och delande av förhoppningar (Goodrich 2001, s. 151). I denna punkt börjar alla disciplinränser falla sönder: rätt, litteratur, psykologi, etik. Om det är till detta stadium som rätt-och-litteratur-rörelsen har nått kan vi ha tillförsikt om framtiden, och även vara litet vördnadsfyllda.

2. Herstory: hennes historia

Det är aldrig enkelt, men alltid roligt, att förutsäga framtiden. Med utgångspunkt i att de mest intressanta forskningsområdena i dag kommer att svara mot de mest iögonfallande områdena i framtida arbeten, skulle jag vilja föreslå två områden i synnerhet. Det första berör användningen av rättsliga och litterära strategier i feministiska rättsstudier. Det andra berör framväxten av en distinkt juridisk *humanism; en rättsfilosofi som i mycket har vuxit fram som en respons till föreställningen om historiens slut och utmaningarna till den »nya« världensordningen. Bägge tar sig an den normativa etiska delen i studier av rätt och litteratur.*

Möjligheten att det interdisciplinära studiet av rätt och litteratur kan användas i feministiska frågor i rätt och politik har länge uppmuntrats och understötts. Å ena sidan har det i feministiska studier ägnats avsevärt arbete på genusaspekter i språket i vid mening.

I sin ursprungliga form följde detta slags arbete Kate Milletts mycket inflytelserika *Sexual Politics* (Millet 1970) i hennes beskrivning av en särskild kvinnlig erfarenhet, och i ett manligt beslagtagande av dess representation. Som Annie Leclerc mycket träffande har noterat är än så länge »världen mannens ord. Mannen är världens ord« (Leclerc 1990, s. 79). På senare tid har mer pluralistiska angreppssätt till feministiska studier blivit alltmer inflytelserika, i hög grad inspirerade av »écriture féminine« omfattade av sådana som Julia Kristeva och Toril Moi (se Moi 1985, särskilt s. 150-173).¹ Enligt Moi använder sig en socio-politisk feminism snarare av »politisk ilska«, medan en mer litterär feminism använder »skrattets« tvetydigheter. I detta avseende, tillägger hon, är det en medfödd dekonstruktiv teknik (Moi 1985, s. 97).

Samtidigt har det länge också funnits en medvetenhet om att litterära texter bättre kan illustrera den feministiska erfarenheten, både språkligt och politiskt. Jane Manns tidiga kritik av James Boyd White betonar att en feministisk rätt-och-litteratur-rörelse skulle vara självsäker och distinkt (Mann 1989). Om den kvinnliga erfarenheten utmärktes av det »manliga ordets« herravälde skulle det vara viktigt att kvinnor ifrågasätter den språkliga basen för rätt och litteratur. Detta angreppssätt har på snarlika sätt kommit att användas av Emily Hartigan, Carol

1 Se även hennes »Introduction« i Moi 1986.

Sanger och Judith Koffler (se Hartigan 1992; Sanger 1989; Koffler 1989). Ett utmärkande drag i dessa skrifter är den övergripande medvetenheten, som också är av central betydelse för rätt och litteratur i allmänhet, om att den främsta nyttan av att använda litteratur är att bättre informera och utbilda.

Föreställningen att kvinnor kan bli informerade om nyanserna i den kvinnliga erfarenheten är förstås inte ny. Det var den viktigaste strategin framförd av Mary Wollstonecraft för två århundraden sedan i hennes *Vindication of the Rights of Women* från 1790 (se Wollstonecraft 1995). Wollstonecraft skrev romaner som *Mary* (1788) med precis dessa förhoppningar i sitt sinne. I stor utsträckning har modern feminism följt Wollstonecraft i att använda denna litterära strategi. Det finns många samtida exempel på detta. Ett sådant är Margaret Atwood, vars romaner som *The Handmaid's Tale* (1985) och *Alias Grace* (1996) är iögonfallande i sin juridiska tendens.² Från ett annat perspektiv har framstående feministiska jurister, mest uppmärksammat Patricia Williams, givit sina rättsfilosofiska skrifter en medveten litterär form. Williams redogörelse för sina erfarenheter som juridikprofessor i *The Alchemy of Race and Rights* (Patricia Williams 1991) erbjuder en uppsjö av metaforer och berättande former.

Det kan med sannolika skäl antas att en särskild feministisk utveckling av studier av rätt och litteratur troligen kommer att vara den mest progressiva och spännande; helt enkelt på grund av att feminismens betydelse i sig är en primär dynamisk faktor i den all-

männa intellektuella miljön. Men det finns även en speciell energi i samtida feministiska texter om rätt och litteratur. Två aktuella exempel är Maria Aristodemous *Law and Literature: Journeys from Her to Eternity* (Aristodemou 2000) och Melanie Williams *Empty Justice: One Hundred Years of Law, Literature and Philosophy* (Williams 2002). Bägge dessa verk tar upp de vidare etiska betydelserna hos en rörelse som framstår som förankrad i en särskild existentiell och postmodern intellektuell tradition.

Det kanske mest slående draget i Aristodemous *Journeys from Her to Eternity* är dess självbiografiska, till och med bekännande, ton. Det är en bok om vårdande och identitet, och, genljudande av Weisberg, om poetiska strategier. Dess centrala tes är att skrivande är frigörande, samtidigt som den även sätter sina egna narrativa begränsningar. Den frigörande potentialen måste alltid försöka destabilisera de inneboende begränsande egenskaperna hos texten. Därmed uppstår en skapande spänning. De dekonstruktiva ansträngningarna är uttalade. Aristodemou framhäver de lekfulla möjligheterna hos rätt och litteratur, dess möjlighet att locka läsaren med bedrägliga slutsatser. Som hon själv medger i början av sin studie handlar *Journeys from Her to Eternity* om paradoxer, om hävdandet och intrycket av sanningar som den aldrig helt kan skriva under på (Aristodemou 2000, s. 1-4). Detta är dess verkliga charm, dess egen mytologi; den förtrollar sina läsare genom att dra in dem i upprätthållandet av sina paradoxer.

Inom denna övergripande idé om skrivande som en form av begränsad frigörelse finns antagandet att det existerar en speciell relation mellan texter och kvinnor, både i form av beskrivningar av kvinnor i texter, men

2 Jag har diskuterat användningen av rättsligt bildspråk i Ward 1996, kapitel 6.

även i termer av kvinnor som författare och läsare. Aristodemou citerar följande schema: lagen är manlig, rationell, även »kall«, mot vilket kan ställas poesins lek och berättandefiktion, som är kvinnlig och känslomässig. På detta sätt har lagens röst, den patriarkala rösten, historiskt sett gjort anspråk på förnuft och sanning, medan känslans röst, kvinnors röst, har givits formen av myt och illusion. Det är ett bekant argument, men inte desto mindre i behov av dekonstruktion (Aristodemou 2000, s. 270-271).

De humanistiska förutsättningar som ligger till grund för Aristodemous *Journeys from Her to Eternity* är minst lika påtagliga i Williams bok *Empty Justice*. I sin bok använder Williams ett medvetet existentiellt och postmodernt perspektiv på rätt och litteratur. Därigenom omfattar hon den sanna interdisciplinariteten i den vidare rörelsen: förståelsen att varje diskussion av rätt och litteratur med nödvändighet också är etisk och historisk. I kärnan i *Empty Justice* finns ett önskan att rättsfeminismen ska sträcka sig längre än att enbart syssla med rätten som politiskt instrument. Detta innebär inte att förneka den politiska aspekten, utan endast en insikt att den kvinnliga erfarenheten inte kan hänföras till någon enskild förenklad form. Det är en gest som avsiktligt är utformad för att distansera samtida rättsfeminism och feministiska strategier i rätt och litteratur från kvarlevorna av de öppna politiska Critical Legal Studies rörelserna från 1980- och 1990-talen. Det är en gest som även ställer feministisk rätt och litteratur i linje med en framväxande »ny« humanism som finns i den omgivande intellektuella världen.

Det finns enligt Williams ett pressande behov av en ny »litterär rättsfilosofi« som kan propagera för en ny »etisk modellering«.

Juridiken kan inte längre gömma sig från djupare frågor om människans natur, om vår existens. I det avslutande stycket i *Empty Justice* skriver hon:

Utan någon avundsjuk konkurrens om belöning eller bestraffning någon annanstans, ingen som noterar våra inköp av lyxartiklar, måste vi ärligt och öppet betrakta våra behov av att sträva för det goda för oss själva. På drift i världen, det otillbörliga sökandet efter saker och människor som objekt är det mest meningslösa av projekt. För ingen kommer att komma till vår räddning, vi måste bygga i en tom rymd utifrån våra svagheter och vår moraliska styrka som vi känner den, strävande efter det ytterst goda som vi kan ställa upp från de delar vi samlar från vår delade mänsklighet (Williams 2002, s. 218).

3. En ny humanism?

Williams iakttagelse leder oss till en andra möjlig utveckling inom studiet av rätt och litteratur, dess förmåga att medverka i återskapandet av en »ny humanism«. I stor utsträckning är inspirationen till uppkomsten av en humanistisk strategi för rätt och litteratur endemisk: litteratur är en uttalat humanistisk verksamhet. På samma gång står den i sin nuvarande form i skuld till framväxten av en pånyttfödd filosofisk humanism i en vidare intellektuell värld. Två ledande figurer är Richard Rorty och Martha Nussbaum. Bägge har utforskat litterära och poetiska egenskaper hos rättvisan.

Rortys engagemang i idén att rättvisa är ett poetiskt uttryck av mänsklighet är oeftergivligt. I hjärtat av varje liberal demokrati finns, enligt Rorty, »romansen om en oändlig mångfald«, en »metafysik om förhållandet mellan människan och naturen«. Rorty ut-

trycker sympati med Walt Whitmans idé om demokrati som »en poetisk tvekamp, i vilken skärande dialektiska disharmonier skulle upplösas i tidigare ohörda harmonier« (Rorty 1999a, s. 18). Det är en konception av demokrati som utmärks av en viss resonans med den »ande« av demokratisk »kultur« som finns i Alexis de Tocquevilles *De la Démocratie en Amérique* från 1835 (Tocqueville 1994): en kultur som beskrivs i termer av »känslor och idéer« som »utvidgar« hjärtat och vars politik därigenom blir mer »medkännande« (Rorty 1999b, s. 96-97 och s. 122).³

På samma gång är Rorty väl medveten om att det inte finns något egentligt nytt här. Föreställningen om en medkännande politik, till och med en sentimental rättsfilosofi, genljuder av det nya testamentets »evangelium om mänskligt broderskap«, och med den senare upplysningens föreställningar om medkänsla och sentimentalitet (Rorty 1999b, s. 73 och s. 204-205). Men det är i Whitmans skrifter, och hos andra författare från den sena upplysningstiden och den efterföljande tiden, som man kan återfinna en »principlös etik«, en känsla för »moraliskt framsteg« som beskrivs i termer av »starkare känslighet« snarare än i upptäckten av moraliska »sanningar«. En dylik föreställning om moraliskt framsteg är, enligt Rorty, ingenting annat än en »allt mer omfattande sympati«. Fastän det »inte är möjligt att eftersträva moralisk perfektion«, finns det ingenting som förhindrar oss från att ansluta oss till den politiska romantikens enkla plikt, att ta »fler människors behov i beaktande« än vi »gjorde förut«. Det-

ta är, i sanning, det »ultimata romantiska hoppet« (Rorty 1999b, s. 73 och s. 77-87).

Martha Nussbaum har gjort samma slags sammanställning av skönlitteratur och humanistiska föreställningar om rättvisa i sitt sökande efter en »världsmedborgare«. I *Love's Knowledge* argumenterar hon för att litteratur bättre kan trygga det »goda samhället« än hur många lagar som helst. Skälet till detta är helt enkelt att litteraturen spelar på våra »narrativa känslor«. Den fostrar den ytterst mänskliga förmågan att »älska«. Dessutom engagerar litteraturen det reflekterande tänkandet som underlättar vår förmåga att bedöma vår egen och andras »enskilda« situation (Nussbaum 1990, s. 53, s. 75-76, s. 94-96, s. 165-166, s. 173, s. 184 och s. 190-191). Förmågan till »narrativ fantasi« är en inneboende del av ett »intelligent« liberalt medborgarskap. »Det betecknar«, som Nussbaum föreslår i *Cultivating Humanity*, »förmågan att föreställa sig vad det betyder att vara i någon annan persons situation, att vara en intelligent läsare av den personens berättelse och att förstå känslor och önskingar och begär som en sådan person kan tänkas ha« (Nussbaum 1997, s. 10-11).

I *Poetic Justice* frammanar Nussbaum särskilt föreställningen om den »omdömesfulla betraktaren« för att anta Whitmans förslag att bra domare är de som kan uppskatta poesin i det vardagliga politiska livet. I Whitmans efterföljd hävdar Nussbaum att en bra domare i ett »gott samhälle« är en person som har »förmåga till fantasi och sympati«, som kan föreställa sig smärta och lidande och förstå vad det betyder att bli torterad, förtryckt, utesluten. Dessutom är det en »demokratisk mission«, vilket är diktarens särskilda ansvar, att tillföra politiken en medkännande etik: »fantasi, solidaritet, sympati och röst«.

3 För Tocquevilles iakttagelser, se Tocqueville 1994, s. 310, s. 503-504, s. 515-517 och s. 565.

Om vi verkligen eftersträvar rättvisa och en förnyad känsla av mänsklighet och mänsklig värdighet är det inte genom lagens dörr som vi måste gå, utan det är »sympatins dörr« som vi åter en gång måste »öppna« (Nussbaum 1995, s. 73-78, s. 90-91 och s. 115-120).

Rortys och Nussbaums iakttagelser hör hemma i ett särskilt sammanhang: en framväxande »ny världsordning«. Det är i detta sammanhang som ärkebiskop Desmond Tutu framhäver att vi nu kan, mer tydligt än någonsin tidigare, urskilja sanningen att »vår mänsklighet är en del av alla andra. Vi är människor eftersom vi tillhör. Vi är skapade för gemenskap, för samhörighet, för familj, att existera i en ömtålig väv av ömsesidiga beroenden« (Tutu 1999, s. 155). I liknande anda har Jacques Derrida föreslagit att det stora värdet av den humanistiska idén om kosmopolitiska relationer är att det bär med sig en sentimental insikt att politik, i slutändan, handlar lika mycket om medkänsla som om regler och ansvar (Derrida 2001).

Det globala sammanhanget har lett jurister som William Twining att hylla de litterära betydelserna av en återupprättad *ius humanitatis*. I hans aktuella bok *Globalization and Legal Theory* hänvisar Twining specifikt till användning av metaforen kartläggning och omritning av kartor i Italo Calvinos romaner; en metafor som enligt Twining kan hjälpa oss att förstå den ibland förvirrande geopolitiska dynamiken i 2000-talets rätt och politik. Det som vi behöver i dag, anser Twining, är en karta som på ett riktigt sätt »lyfter fram verklighetens komplexitet och svårgräpbarhet, svårigheterna att förstå den, och värdet av fantasi och en mångfald av perspektiv i mötet med dessa svårigheter« (Twining 2000, s. 140, s. 152, s. 172-174 och s. 243).

En sådan »kartläggning« kan, som Twining bedömer det, endast skapas som ett litterärt projekt, som något som ritas upp i subjektets fantasi.

Den nya period som utmärks av rättigheter, hävdas det ofta, kommer att bli en tidsålder som koncentrerar sig mer på mänskligheten och mindre på rättigheterna. En grundläggande formulering kan återfinnas i den med rätta kända iakttagelse som Jean-François Lyotards gjorde för ett decennium sedan:

Om någon mänsklig varelse kan vara en sagesman för andra människor, måste han vara förmögen till, det vill säga ha möjlighet eller tillåtelse att [...] Ömsesidighet försäkrar inte bara alteritet i samtalet utan även samtalspartnernas jämlikhet. Den garanterar därmed deras frihet och deras likställdhet inför ordet. Detta är rättvisans sanna kännetecken (Lyotard 1993, s. 140).

Med anledning av den nya brittiska Human Rights Act har domare Stephen Sedley kommenterat att en återskapad betydelse av *ius humanitatis* skulle få oss alla att bättre förstå att idén om mänsklighet är grundad, inte på uppräknandet av lagar, utan på förmågan att fostra hos oss alla en »gemensam känsla av rättfärdighet, en vänlighetens etik, en känslans etik«, ytterst en förståelse att förverkligandet av rättvisa verkligen är någonting mycket annorlunda än upprätthållandet av lagen (jfr Sedley 1995).

Detta uttalande upprepar Rortys förslag att nya föreställningar om mänskliga rättigheter måste rymma en medvetenhet att känslighet är precis lika viktigt som förnuft, för trots allt är »sentimentalitet kanske det bästa vapen som vi har« (Rorty 1993, s. 130). Och det är denna föreställning om »sentimen-

ralitet« som Costas Douzinas tillgriper när han talar om behovet att förstärka »känslans« ställning i vår rättsuppfattning, för att uppmuntra »sammanlänkningen av mänsklighet« och en livskraftig politisk föreställning om mänsklighet (Douzinas 2000, s. 253 och s. 259). Idén om en särskild postmodern förståelse av mänskliga rättigheter vilar på denna invokation av en intensiv, till och med passionerad, subjektivitet. Om idén om mänskliga rättigheter ska vara framgångsrik i det nya millenniet måste den, som Stephen Toope också har observerat, vara beredd att »lyssna till många olika röster« (Toope 1997, s. 184). När mänskliga rättigheter inte längre är kopplade till någon form av kulturimperialism kan de bli en verklig tillgång för mänskligheten, grundläggande formuleringar för demokratiskt bemyndigande, passionerade uttryck för individuellt självbestämmande. Och nyckelbegreppet här är i hög grad yttrandefrihet: den mänskliga rättigheten att uttrycka sig, att berätta en historia, att få möjlighet till sympati (jfr Slaughter 1997, s. 406).

Det är förstås ingen tillfällighet att nutida humanister ofta använder en poetik hämtad från upplysningstidens föreställningsvärld. Både Rorty och Nussbaum tar stöd hos Whitman, och i den sorts känsla som återfinns i hans *Mystic Trumpeter*:

Now trumpeter for thy close,
Vouchsafe a higher strain than any yet,
Sing to my soul, renew its languishing faith and hope,
Rouse up my slow belief, give me some vision of the future,
Give me for once its prophesy and joy.
(Whitman 1996, rader 60-64)

Det är här som en alternativ medkänslas politik, och rättslära, kan urskiljas: i en hoppets och engagemangets etik.

Bredvid Whitmans *Mystic Trumpeter* kan ställas William Wordsworths dikt »Lines Composed a Few Miles Above Tintern Abbey«. Bekännande sitt förnekande av ideologi, och dess låtsade universalism, uppmanar Wordsworth en desillusionerad generation att söka en ny och annorlunda politik, en som inte är fokuserad på universella lagar, utan på enskilda relationer.

In hours of weariness, sensations sweet,
Felt in blood, and felt along the heart;
And passing even into my purer mind,
With tranquil restoration: - feelings too
Of unremembered pleasure: such, perhaps,
As have no slight or trivial influence
On that best portion of a good man's life,
His little nameless, unremembered, acts
Of kindness and of love.
(Wordsworth 1936, rader 27-35)

Det var här, i förståelsen och uppskattningen av en »varmare kärlek«, som Wordsworth återigen skulle kunna höra

The still, sad music of humanity,
Nor harsh nor grating, though of ample power
To chasten and subdue.
(Wordsworth 1936, rader 91-93)

Mer än något annat är sammanförandet av rätt och litteratur avsett att betona betydelsen av att lyssna. Det är en känsla som finner ett samtida eko i Maria Aristodemous iakttagelse att »ingen skrift äger rum utanför kärlekens spegel av och för andra« (Aristodemous

4 För en diskussion av Wordsworths »Tintern Abbey« och dess komposition, se Johnston 1988.

2000, s. 295). Det är här, i denna invokation av främlingskap och medkänsla, som den etiska delen av rätt och litteratur har det största anspråket på vår uppmärksamhet. Det är här som framtiden för rätt och litteratur med säkerhet finns.

Översättning: Leif Dablberg

Litteratur

- Aristodemou, Maria. *Law and Literature. Journeys from Her to Eternity*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Derrida, Jacques. *On Cosmopolitanism and Forgiveness*. London: Routledge, 2001.
- Douzinas, Costas. *The End of Human Rights. Critical Legal Thought at the Turn of the Century*. Oxford: Hart, 2000.
- Goodrich, Peter. »Officium Poetae«, s. 139-152, *Liverpool Law Review*, Vol. 23, Nr. 2, 2001.
- Hartigan, Emily. »From Righteousness to Beauty. Reflections on Poethics and Justice as Translation«, s. 455-483, *Tulane Law Review*, Vol. 67, December, 1992.
- Johnston, Kenneth R. *The Hidden Wordsworth. Poet, Lover, Rebel, Spy*. New York: Norton, 1988.
- Koffler, Judith. »Forged Alliance. Law and Literature«, s. 1375-1393, *Columbia Law Review*, Vol. 89, October, 1989.
- Leclerc, Annie. »Woman's Word«, s. 74-79, D. Cameron (red), *The Feminist Critique of Language: A Reader*. London: Routledge, 1990.
- Lytard, Jean-François. »The Other's Rights«, s. 135-147, S. Shute & S. Hurley (red), *On Human Rights: The Oxford Amnesty Lectures*. New York: Basic Books, 1993.
- Mann, Jane. »The Universe and the Library. A Critique of James Boyd White as Writer and Reader«, s. 959-1009, *Stanford Law Review*, Vol. 41, April, 1989.
- Millett, Kate. *Sexual Politics*. London: Virago, 1970.
- Moi, Toril. *Sexual/Textual Politics*. London: Routledge, 1985.
- Moi, Toril (red). *The Kristeva Reader*. Oxford: Blackwell, 1986.
- Nussbaum, Martha. *Love's Knowledge. Essays on Philosophy and Literature*. Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Nussbaum, Martha. *Poetic Justice. The Literary Imagination and Public Life*. New York: Beacon Press, 1995.
- Nussbaum, Martha. *Cultivating Humanity. A Classical Defense of Reform in Liberal Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997.
- Posner, Richard. *Law and Literature. A Misunderstood Relation*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1988.
- Rorty, Richard. »Human Rights, Rationality and Sentimentality«, s. 111-134, S. Shute & S. Hurley (red), *On Human Rights. The Oxford Amnesty Lectures*. New York: Basic Books, 1993.
- Rorty, Richard. *Achieving Our Country. Leftist Thought in Twentieth-Century America*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999a.
- Rorty, Richard. *Philosophy and Social Hope*. Harmondsworth: Penguin, 1999b.
- Sanger, Carol. »Seasoned to the Use«, s. 1338-1365, *Michigan Law Review*, Vol. 78, May, 1989.
- Sedley, Stephen. »Human Rights: a Twenty-First Century Agenda«, s. 386-401, *Public Law*, 1995.

- Slaughter, Joseph. »A Question of Narration. The Voice in International Human Rights Law«, s. 406-430, *Human Rights Quarterly*, Vol. 19, Nr. 2, 1997.
- Tocqueville, Alexis de. *Democracy in America*. London: Fontana, 1994.
-
- Toope, Stephen. »Cultural Diversity and Human Rights«, s. 169-186, *McGill Law Journal*, Vol. 42, Nr. 1, 1997.
- Tutu, Desmond. *No Future Without Forgiveness*. London: Ebury Press, 1999.
- Twining, William. *Globalization and Legal Theory*. London/Edinburgh/Dublin: Butterworths, 2000.
- Ward, Ian. *Law and Literature. Possibilities and Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Weisberg, Richard. »Coming of Age Some More. Law and Literature Beyond the Cradle«, s. 107-124, *Nova Law Review*, Vol. 13, Nr. 1, 1988a.
- Weisberg, Richard. »Family Feud. A Response to Robert Weisberg on Law and Literature«, s. 69-78, *Yale Journal of Law and the Humanities*, Vol. 1, Nr. 1, 1988b.
- Weisberg, Richard. *Poethics. And Other Strategies of Law and Literature*. New York: Columbia University Press, 1992.
- West, Robin. *Narrative, Authority and Law*. Ann Arbor: Michigan University Press, 1993.
- White, James Boyd. *The Legal Imagination*. Boston: Little Brown, 1973.
- White, James Boyd. »Law as Language. Reading Law and Reading Literature«, s. 415-446, *Texas Law Review*, Vol. 60, Nr. 3, 1982.
- White, James Boyd. *Justice as Translation. An Essay in Cultural and Legal Criticism*. Chicago: Chicago University Press, 1990.
- Whitman, Walt. *The Complete Poems*. London: Penguin, 1996.
- Williams, Melanie. *Empty Justice. One Hundred Years of Law, Literature and Philosophy*. London: Cavendish, 2002.
- Williams, Patricia. *The Alchemy of Race and Rights*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991.
- Wollstonecraft, Mary. *Vindication of the Rights of Women*. London: Dent, 1995.
- Wordsworth, William. *Complete Poetical Works*. Oxford: Oxford University Press, 1936.

Författarupplýsningar

Ian Ward är professor i juridik vid University of Newcastle upon Tyne, Storbritannien.